

Dariusz Makilla

- ▶ Akademia Ekonomiczno-Humanistyczna w Warszawie
(University of Economics and Human Sciences in Warsaw, Poland)
- ▶ e-mail: d.makilla@vizja.pl
- ▶ ORCID: 0000-0003-0775-4617

DOI: 10.15290/mhi.2024.23.01.28

**O PRAWODAWSTWIE W DAWNEJ RZECZPOSPOLITEJ
JAKO PRZEDMIOCIE BADAŃ. W ZWIĄZKU Z KSIĄŻKĄ ANNY
KARABOWICZ *PRAWODAWSTWO SEJMOWE I KRÓLEWSKIE
ZA PANOWANIA STEFANA BATOREGO (1576–1586)*, WARSZAWA 2022¹**

Abstrakt

W artykule omówiono pracę poświęconą prawodawstwu sejmowemu i królewskiemu za panowania króla Stefana Batorego (1576–1586). Zasadniczym celem omówienia było zbadanie sposobu podejścia Autorki do problemu tworzenia prawa w okresie panowania króla Stefana Batorego, którego rządy przypadły na szczególny okres w dziejach Rzeczypospolitej. Z jednej bowiem panowanie króla Stefana przypadło na okres obowiązywania niedawno ustanowionych norm ustrojowych o charakterze formalnym, które stwarzały określone podstawy konstytucyjne dla organów władzy najwyższej w Rzeczypospolitej, w tym również dla króla oraz sejmu, których władza się poniekąd przenikała. Z drugiej strony normy ustrojowe wyznaczały granice i zakres kompetencji obu organów, co miało szczególne znaczenie w procesie tworzenia prawa. Przedmiotem omawianej książki stała się więc działalność prawodawcza prowadzona w warunkach ustrojowych państwa konstytucyjnego, jakim stała się Rzeczypospolita w tym okresie, stanowiąca praktyczne sprawdzenie zasad jego funkcjonowania.

¹ Praca naukowa dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu NPRH/F/SN/0004/2024/13 kwota dofinansowania: 2 028 374,88 zł, całkowita wartość projektu: 2 028 374,88 zł

Drugim przedmiotem pracy było omówienie dorobku prawodawczego zarówno sejmowego, jak też królewskiego, będącego rezultatem działalności prawodawczej, będącego prawną podstawą istnienia i funkcjonowania Rzeczypospolitej. Przedstawienie tego problemu pokazuje działalność prawodawczą okresu rządów króla Stefana nie tylko od strony rodzajowej, co – jak się okazuje – było nie tylko zróżnicowane, a więc pod tym względem bogate, ale także ilościowe. W tym zakresie dokonuje pewnego uporządkowania dorobku legislacyjnego okresu panowania króla Stefana. Takie ujęcie jest odzwierciedleniem pewnych procesów właściwych dla rozwiniętego państwa konstytucyjnego, w którym prawo jest zasadniczą podstawą jego działania.

Słowa kluczowe: Rzeczpospolita Obojga Narodów, sejm, król Stefan Batory, XVI w., działalność prawodawcza

ON LEGISLATION IN THE FORMER POLISH-LITHUANIAN COMMONWEALTH AS A SUBJECT OF RESEARCH. IN CONNECTION WITH THE BOOK BY ANNA KARABOWICZ *PARLIAMENTARY AND ROYAL LEGISLATION DURING THE REIGN OF STEFAN BATORY (1576–1586)*, WARSAW 2022

Abstract

The article discusses a work devoted to parliamentary and royal legislation during the reign of King Stefan Batory (1576–1586). The main purpose of the discussion was to examine the author's approach to the problem of creating law during the reign of King Stefan Batory, whose rule fell on a special period in the history of the Republic of Poland. On the one hand, King Stefan's reign coincided with the recent establishment of formal political norms, which created specific constitutional foundations for the highest authorities in the Polish-Lithuanian Commonwealth, including the king and the Sejm, whose powers were to some extent intertwined. On the other hand, systemic norms determined the limits and scope of competences of both bodies, which was of particular importance in the process of creating law. The subject of the book was therefore the legislative activity carried out in the political conditions of the constitutional state, which the Polish Commonwealth became in that period, constituting a practical verification of the principles of its functioning.

The second issue to discuss was to discuss the legislative achievements of both the Sejm and the king, which is the result of legislative activity and is the legal basis for the existence and functioning of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The presentation of this problem shows the legislative activity during the period of King Stefan's rule not only from a generic perspective, which – as it turns out – was not only diverse

and therefore rich in this respect, but also quantitative. In this respect, this book brings some order to the legislative achievements of the reign of King Stefan Batory. This approach reflects certain processes specific to a developed constitutional state in which law is the fundamental basis for its operation.

Key words: : Polish-Lithuanian Commonwealth, Sejm, king Stefan Batory, 16th century, legislative activity

1. Wprowadzenie

Działalność prawodawcza kształtująca porządek prawny Rzeczypospolitej XVI–XVII w. nie była zbyt często przedmiotem rozważań, a tym bardziej badawczych poszukiwań. Okazuje się, że w przeciwieństwie do prac poświęconych prawnikom, tworzącym zbiory praw w tym okresie², a także źródeł prawa i regulacji prawnych powstałych w procesie prawodawczym³ – dzieł, które odnosiłyby się do działalności prawodawczej,

² H. Grajewski, *Prawo zwyczajowe w 'Leges seu statuta ac privilegia Regni poloniae omnia' Jakuba Przyłuskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego, Nauki humanistyczno-społeczne” 1967, ser. I, z. 52, s. 113–153; K. Grzybowski, *Systematyka prawa w Polsce Odrodzenia, jej rola i podłoże klasowe*, *Odrodzenie w Polsce*, [w:] *Historia nauki*, t. 2, cz. 2, Warszawa 1956, s. 175–212; I. Malinowska, *Mikołaj Żalaszowski. Polski prawnik XVII stulecia na tle ówczesnej nauki prawa*, Kraków 1960; B. Nadolski, *Naprawa Rzeczypospolitej Jakuba Przyłuskiego z 1553 r.*, [w:] *Andrzej Frycz Modrzewski i problemy kultury polskiego Odrodzenia*, red. T. Bieńkowski, Wrocław 1974, s. 191–202; J. Baranowska-Kreń, *O Zbiorze Praw i postulatach reformy prawa Antoniego Trębickiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” [dalej: CPH] 1977, t. 29, s. 63–75; R. Taubenschlag, *Jakób Przyłuski. Polski romanista XVI w.*, Kraków 1918; B. Ulanowski, *Jakub Przyłuski i jego statut, Reformacja w Polsce*, t. 2, 1922; D. Makitła, *Przepisy kompetencyjne w Leges seu Statuta ac Privilegia Regni Polonia Jakuba Przyłuskiego (1551)*, [w:] *Człowiek – Prawo – Państwo. Księga Jubileuszowa dedykowana Stanisławowi Leszkowi Stadniczeńko*, Warszawa 2017, s. 669–676.

³ Z. Zdrójkowski, *Korektura pruska-jej powstanie, dzieje oraz jej rola w historii polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej (1598–1830)*, CPH 1961, t. 13, z. 2, s. 109–155; W. Uruszczak, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w okresie Odrodzenia. Korektura Praw z 1532 roku*, Warszawa 1979.; idem, *Korektura praw z 1532 roku*, t. 1–2, Kraków 1990–199; tenże: *Communi incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum. O tytule i mocy prawnej Statutu Jana Łaskiego z 1506 r.*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaka*, red. J. Halberda, M. Hosiński, A. Karabowicz, Kraków 2006, s. 115–135; idem, *Statut Jana Łaskiego z 1506 roku. 500 lat tradycji państwa prawa w Polsce*, CPH 2007, t. 59, z. 2, s. 9–17.

poza poświęconymi sejmom w XVI–XVII w.⁴, w których siłą rzeczy działalność prawodawcza nie mogła być pominięta – w zasadzie nie było. Konstatacja ta wydaje się być tyle samo odkrywczą, co w skutkach – biorąc pod uwagę efekty ilościowe tego spostrzeżenia –zastanawiająca.

Na tym tle książka Anny Karabowicz *Prawodawstwo sejmowe i królewskie za panowania Stefana Batorego (1576–1586)* staje się pewnego rodzaju ewenementem. Samym bowiem już tytułem zapowiada zajęcie się działalnością prawodawczą, a przede wszystkim jej rezultatami jako własnym, wydzielonym, przedmiotem badań. Taka koncepcja sama w sobie jest pewnym *novum*, albowiem praca nie została poświęcona chociażby sejmowi Rzeczypospolitej w określonej epoce i jego dorobkowi, co byłoby

⁴ K. Grzybowski, *Teoria reprezentacji*, s. 127–257; W. Uruszczak, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1981; idem, *Sejm walny w epoce Złotego Wieku [1493–1569]*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja [1493–1993]*, red. J. Bardach, współpr. W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 48–61; idem, *Sejm w latach 1506–1540*, [w:] *Historia sejmów polskiego. T. 1. Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. J. Michalski, Warszawa 1984, s. 63–113; A. Sucheni-Grabowska, *Sejm w latach 1540–1587*, [w:] ibidem, s. 114–216; W. Czapliński, *Sejm w latach 1587–1696*, [w:] ibidem, s. 217–299; S. Grodziski, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ ustawodawczy. Konstytucja sejmowa – pojęcie i próba systematyki*, CPH 1983, t. 35, z. 1, s. 163–175; H. Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo, praktyka, teoria, programy*, Poznań 1966; idem, *Funkcjonowanie sejmów dawnej Rzeczypospolitej*, CPH 1983, t. 35, z. 1, s. 149–162; idem, *Sejm Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja [1493–1993]*, red. J. Bardach, współpr. W. Sudnik, Warszawa 1995, s. 71–87; idem, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako podmiot władzy i centrum kultury prawnej*, [w:] *W pięćsetlecie konstytucji Nihil Novi. Z dziejów становienia prawa w Polsce*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2006, s. 32–41; J. Dziegielewska, *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej w czasach Władysława IV*, Warszawa 1992, s. 13–42, 62–68; W. Kriegseisen, *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku). Geneza i kryzys władzy ustawodawczej*, Warszawa 1995; I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej i jego dorobek ustawodawczy. 1587–1632*, Kraków 2009; R. Kołodziej, „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014; A. Filipczak-Kocur, *Niektóre zagadnienia procedury sejmowej za Zygmunta III*, [w:] „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1977–1978, Wydział 1 Nauk Historyczno-Społecznych, Seria A, nr 15, s. 34–48; B. Janiszewska-Mincer, *Dyskusja o procedurze sejmowej w latach 1596–1597*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1965, Wydz. 1 Nauki Historyczno-Społeczne, Ser. A, Nr 3, s. 10–20; J. Bardach, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ reprezentacyjny*, CPH 1983, t. 35, z. 1, s. 135–147; E. Opaliński, *Sejm Srebrnego Wieku 1587–1652. Między głosowaniem większością a liberum veto*, Warszawa 2001.

bardziej ujęciem instytucjonalnym, które jest już znane⁵, ale kieruje się w stronę przedmiotowego ujęcia dorobku prawodawczego powstałego w określonej epoce. Praca Karabowicz jest więc książką nie tyle o tworzeniu prawa, chociaż w jakimś stopniu ujęcie takie pokazane zostało w działaniu dwóch najważniejszych w tym procesie organów państwa, sejmu i króla, ile zarazem, a może przede wszystkim, jest książką o prawie, będącym rezultatem działalności prawodawczej, stanowiącym pewną całość, wchodzącym w skład określonego porządku prawnego, ale ograniczonego ściśle do okresu panowania króla Stefana Batorego (1576–1586).

Z tego powodu, jak należy uznać, Autorka nie zajęła się prawodawstwem od strony teoretycznej, czyli regułami tworzenia prawa, stosowanego we wszystkich sytuacjach, w których do tworzenia prawa w Rzeczypospolitej dochodziło. Zdecydowanie bardziej natomiast zainteresowała się przebiegiem zdarzeń związanych z działalnością prawodawczą, w wyniku których przyjmowano akty prawne, wchodzące do zasobu prawa państwowego, powstałego zarówno w sejmie, jak też tworzonego samodzielnie przez króla w nawiązaniu do zdarzeń mających miejsce podczas sejmu, np. akty o istotnej roli dla państwa, jak uniwersaty. W tym bowiem przypadku praca Karabowicz odnosi się również do prawa tworzonego przez króla w ramach jego własnych uprawnień, dotyczących spraw, którymi generalnie sejm się nie zajmował, chyba że chciał lub miałby w tych sprawach interes, względnie, co było najczęstsze, sprawę mu po prostu do regulacji przedstawiono.

Taki sposób widzenia miał bezpośrednio przełożenie na konstrukcję pracy, co było wyraźnie wynikiem przyjętych przez Autorkę założeń metodologicznych. Założenia te zadecydowały przede wszystkim o podziale pracy na dwie części, przedstawiające proces prawodawczy w czasie rządów króla Stefana z dwóch perspektyw: historycznej i prawnej, przy czym obie – mimo że mające różny charakter i oparte na odmiennych przesłankach – w tym konkretnym przypadku, chociaż ujęte w pracy oddzielnie, wyraźnie się splatały i przenikały. Łączyły się z sobą również dwa osobne, instytucjonalne niejako wątki działalności prawodawczej, które prowadziła w swojej pracy Autorka: sejm i króla. Z punktu widzenia dorobku prawodawczego, będącego przedmiotem pracy, były one w wielu wypadkach wspólne.

⁵ I. Lewandowska-Malec, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej i jego dorobek ustawodawczy. 1587–1632*, Kraków 2009; H. Olszewski, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo, praktyka, teoria, programy*, Poznań 1966; R. Kołodziej, „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014.

2. Działalność prawodawcza w czasach panowania króla Stefana Batorego

Przejdźmy zatem do szczegółów związanych z konstrukcją pracy. Pierwsza z części, złożona z dziewięciu rozdziałów, związana była z chronologiczną prezentacją poszczególnych zjazdów oraz sejmów, które odbyły się za panowania króla Stefana, ale także jeszcze podczas bezkrólewia, dając systematyczne ich zestawienie oraz zarysowując ich dorobek ustawodawczy⁶. Takie ujęcie pozwalało na przeprowadzenie analizy poszczególnych sejmów, zwołanych w okresie panowania króla Stefana z perspektywy legislacyjnej, a zwłaszcza odnotowania jej efektów zarówno w zakresie formy, jak też jego treści, a nie dokonanie tego wyłącznie z punktu widzenia działalności politycznej, chociaż Autorka tych aspektów nie pomijała, albowiem kontekst polityczny, do którego nie mogła się nie odwołać, miał znaczący wpływ na działalność prawodawczą. Wywody te uzupełnione zostały przedstawieniem aktywności prawodawczej monarchy po zakończeniu sejmów.

Z punktu widzenia działalności prawodawczej, co nadawało szczególnego znaczenia w pracy Karabowicz, przypadek rządów króla Stefana był szczególny. Król był bowiem pierwszym realnym władcą elekcyjnym (nie licząc epizodycznego w gruncie rzeczy pobytu króla Henryka Walezego na tronie polskim w 1574 roku). Jego panowanie przypadło, jak wiadomo, na okres zmian, powstałych w wyniku przyjęcia nowego ustawodawstwa ustrojowego w okresie wielkiego bezkrólewia, ujętego w artykułach henrykowskich z 1573 r., które zostały uznane za obowiązujące prawo podczas sejmów koronacyjnych właśnie króla Stefana⁷. W związku z jasno określoną w artykułach pozycją prawną króla, opartą na nowych podstawach prawnych, które określały prawnie źródła jego władzy⁸, okoliczność ta rozstrzygała o charakterze władzy monarszej i możliwościach jej działania, a przede wszystkim jej usytuowaniu

⁶ Idąc tą drogą, Autorka w zasadzie stała się kontynuatorką metody, którą zastosowała swojego czasu E. Dubas-Urwanowicz, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewiach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998.

⁷ D. Makiłta, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Geneza – Obowiązywanie – Stosowanie. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2012, s. 103–106.

⁸ *Articuli conventus Electionis Generalis Regni*, Archiwum Główne Akt Dawnych [dalej: AGAD], *Acta terrestria et castriensia Varsaviensia*, t. 87, s. 17v; (...) *libera et illaesa electio regis statibus et ordinibus regni maneat* (...) *Volumina Constitutionum*, t. 2. 1550–1609, vol. 1. 1550–1585. Do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczak, Warszawa 2005, s. 326 (dalej: VC II, 1); D. Makiłta, *Artykuły henrykowskie*, s. 121–146.

w stosunku do innych organów władzy⁹. Prawo, a nie tradycja czy wyczucie w działaniu, pokazujące, jak można czy też powinno się postępować, żeby władzę nie tylko powiększyć, ale przede wszystkim zachować, stwarzała możliwości, ale jednocześnie określała granice władzy. Taki punkt widzenia wyznaczał zupełnie nowe warunki działania zarówno w zakresie sprawowania władzy królewskiej, jak też w ogóle w sposobie funkcjonowania państwa, a w szczególności wobec prawnoustrojowych zależności między organami władzy, uczestniczącymi w procesie stanowienia prawa, dla których działania te miały szczególne znaczenie. Okoliczności, jak też warunki, w których do realizacji władzy prawodawczej w czasach rządów króla Stefana dochodziło, tworzących ich specyficzny klimat, miały istotne znaczenie w całej pracy.

Podkreślić jednak należy, że rządy króla Stefana były w tych okolicznościach nie tylko okresem sprawdzenia funkcjonowania mechanizmów władzy w oparciu o przyjęte przepisy ustrojowe, co przyniosło, jak wiadomo, różne rezultaty, ale także skuteczności podejmowanych przez niego działań. Przy analizie politycznej i ocenie jego rządów podnosi się jednak, że król, nakierowany na osiągnięcie określonych celów politycznych, i któremu nie można było odmówić sukcesów, zwłaszcza w prowadzonych przez niego wojnach, które zyskały powszechne uznanie, potrafił jednocześnie doprowadzić do poważnych kryzysów wewnętrznych¹⁰, negatywnego w skutkach dla jedności państwa podzielenia społeczeństwa, co w przyszłości odbiło się na wewnętrznym funkcjonowaniu Rzeczypospolitej¹¹. O sprawach tych również należy pamiętać, gdyż wpływały one na działalność prawodawczą i jej rezultaty.

Istotą problemu, jakim była działalność prawodawcza w Rzeczypospolitej tego okresu, co było oczywiste, a w pracy Karabowicz znalazło również właściwe odzwierciedlenie, były więc relacje między władzą monarszą a sejmem walnym. Stosowanie przepisów prawa ustrojowego w odniesieniu do praktyki prawodawczej było rozwiązaniem odnoszącym się do działań własnych króla w tym zakresie (do czego w tamtym czasie był on jeszcze szeroko uprawniony), a praktyką sejmowania, podczas której dochodziło do stanowienia prawa, uznanego normą czy zwyczajem za sprawy

⁹ D. Makitta, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Zakres wprowadzanych zmian w ustroju Rzeczypospolitej oraz ich ocena*, [w:] *Rok 1573. Dokonania przodków sprzed 440 lat*, red. J. Dzięgielewski, K. Koehler, D. Muszytowska, Warszawa 2014, s. 155–168

¹⁰ E. Dubas-Urwanowicz, *O nowy kształt Rzeczypospolitej. Kryzys polityczny w państwie w latach 1576–1686*, Warszawa 2013, s. 17–78.

¹¹ J. Dzięgielewski, *Sejmy elekcyjne. Elektorzy. Elekcje 1573–1674*, Pułtusk 2003, s. 170–177.

zastrzeżone dla sejmu. Takie podejście sejmu traktowane było nie tylko szeroko, ale łączyło się z ekspansywnym działaniem sejmu, starającego się w praktyce rozszerzyć swoje kompetencje prawodawcze na wszystko, co sejm uznał w danym momencie za stosowne, co znajdowało zresztą potwierdzenie w normatywnym ujęciu w postaci zastrzeżenia dla sejmu udziału w stanowieniu prawa (*utique res et negotia comitiis regni publici attinentia*)¹². Ustalenie jednak relacji między sejmem a królem w zakresie działalności prawodawczej, w wyniku czego zarówno sejm, jak i król kształtowali swoją działalność prawodawczą, nie prowadziło do dualizmu prawnego, a raczej do komplementarnego stanowienia norm, przyjmowanego w aktach prawnych różnego rzędu, co miało oparcie w porządku konstytucyjnym Rzeczypospolitej¹³.

Uwaga ta nie zmienia jednak przekonania, że określenie przebiegu procesu tworzenia prawa, a także jego rezultatów w postaci dorobku prawnego miało tak istotne znaczenie. Jak słusznie Autorka zauważyła, w tym niejako eksperymentalnym okresie, którym było panowanie króla Stefana, kiedy po raz pierwszy w pełni postępowano zgodnie z niedawno przyjętymi przepisami ustrojowymi, a jednocześnie po raz pierwszy praktycznie stosowano normy ustrojowe powstałe w okresie bezkrólewia, które stały się zasadami obowiązującymi, zaś ich naruszenie zasadniczo zabezpieczone zostało możliwością wypowiedzenia posłuszeństwa – zachodził jednak pewien wyraźny *hiatus*. Król Stefan nie unikał kontaktów z sejmem. Znał jego miejsce i rolę w systemie politycznym, chociaż podchodził do tej kwestii dość swobodnie, przede wszystkim starając się jednak przynajmniej nie pomijać sejmu. Król zdawał sobie sprawę, że jest on najwyższym organem władzy w Rzeczypospolitej i porządek ten należało respektować¹⁴.

¹² *Articuli conventus Electionis Generalis Regni*, AGAD, *Acta terrestria et castriensia Varsaviensia*, t. 87, s. 17v; VC II, 1, s. 327; D. Makitta, *Artykuły henrykowskie...*, s. 248–253; S. Grodziski, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ ustawodawczy. Konstytucje sejmowe – pojęcie i próba systematyki*, CPH 1983, t. 35, z. 1, s. 163.

¹³ S. Salmonowicz, S. Grodziski, *Uwagi o królewskim ustawodawstwie*, [w:] *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Malec, W. Uruszczak, Kraków 1999, s. 149–160; W. Kaczorowski, *Udział króla w stanowieniu prawa na sejmach Rzeczypospolitej od końca XV w. do pierwszej połowy XVII w. (W 500. rocznicę uchwalenia konstytucji Nihil novi)*, [w:] *Historia prawa w służbie sprawiedliwości. Materiały z I Opolskiego Colloquium Prawno-Historycznego*, red. P. Sadowski, A. Szymański, Opole 2006, s. 13–28; A. Karabowicz, *Prawodawstwo sejmowe i królewskie za panowania Stefana Batorego (1576–1586)*, Warszawa 2022, s. 39 n.

¹⁴ A. Karabowicz, *Działalność prawodawcza...*, s. 39 n; E. Dubas-Urwanowicz, *O nowy kształt...*, s. 30–77.

W świetle jednak nie utrwalonej jeszcze praktyki, współpraca króla z sejmem nie do końca była we wszystkich przypadkach zgodna z literą prawa. Artykuły henrykowskie, a chodziło tutaj głównie o podział przedmiotowy, jak też zakres kompetencji, stwarzały bowiem możliwości pewnej swobodnej interpretacji w zakresie zarówno zwoływania sejmu, kształtowania treści obrad, jak też uzyskiwanych efektów. Znajdowało to odbicie w praktyce kontaktów króla z sejmem¹⁵. Trudno powiedzieć, czy król Stefan poza tym, że zdawał sobie sprawę, iż sejmu nie można pominąć, wgłębiał się specjalnie w niuanse jego funkcjonowania, zastanawiał się nad jego rolą w życiu politycznym, a tym bardziej – mimo zdawania sobie sprawy z tego, że sejm jest niezbędny, a sam jest jego częścią, w chwili kiedy sejm został zwołany – czy był świadomy jego mocy jako najwyższego organu suwerennej władzy Rzeczypospolitej? Na te pytania nie znajdujemy w pracy Autorki pełnych czy też wyraźnych odpowiedzi, a wydają się one ważne z punktu widzenia charakteru działalności prawodawczej, która miała miejsce w czasach jego panowania i związana była z wzajemnymi relacjami króla z sejmem.

Z praktyki natomiast wynikałoby, jak należałoby przyjąć, że król traktował sejm bardziej użytkowo, czysto pragmatycznie. Sprzyjało temu myślenie króla przede wszystkim w kategoriach skuteczności w realizacji swoich celów politycznych, dla których gotów był pójść na ustępstwa, kompromisy, ale jednocześnie, po swojemu na skróty¹⁶. Mimo że król zapewne miał świadomość, iż w chwili, gdy sejm został zwołany i rozpoczął obrady, był on tylko jego częścią, to wiele z działań króla wobec sejmu czy też w sejmie wskazywałoby, że król postrzegał sejm bardziej jako organ odrębny od niego, z którym – ale być może przede wszystkim wobec którego – należało prowadzić odpowiednią politykę. Sposób organizowania sejmu za króla Stefana wskazywałby, że król działał zgodnie z pewnym planem, ale jednocześnie traktował sejm jako organ powoływany *ad hoc*, głównie w celu pozyskania środków na prowadzenie własnej polityki, mimo że wiedział, iż zwoływanie sejmu gwarantowane było, zgodnie z prawem, określonymi terminami, których jednak przestrzegał jedynie, jak należy sądzić, ze względu na konieczność załatwienia swoich interesów¹⁷.

¹⁵ A. Karabowicz, op. cit., s. 39 n; E. Dubas-Urwanowicz, *Król i szlachta na sejmach batoriańskich. Konflikty i kompromisy*, [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 143–169.

¹⁶ A. Karabowicz, op.cit., s. 39 n.

¹⁷ Wynikało to z artykułów henrykowskich, które król znał i uznawał. Zob. D. Makitła, op.cit., s. 414–417.

W tym duchu też król pojmował jeden z ważniejszych rodzajów działalności, jaką sejm był zobowiązany się zajmować, czyli stanowieniem prawa. Postrzeganie sejmu przez króla w taki, a nie w inny sposób, jako organu, którego nie można było, zwłaszcza w prowadzeniu działalności prawodawczej pominąć, miało swoje prawnopolityczne i ustrojowe konsekwencje. Przede wszystkim przekonanie, że dla dobra swoich interesów należało z sejmem współpracować, odbijało się, ze względu na pozycję króla w sejmie, na zasadach jego organizacji, sposobie działania, a głównie w wykonywaniu zadań stojących przed Sejmem, zwłaszcza prawodawczych. Ich realizacja uwarunkowana była okolicznościami faktycznymi, co miało swój istotny wpływ na przebieg obrad, jak też jego funkcjonowanie jako organu prawodawczego. Autorka nie postrzegała w tym działaniu braku ustabilizowanych reguł współpracy króla z sejmem, czego wyrazem było takie, a nie inne prawodawstwo sejmowe, co utrudniało możliwość wyprowadzenia w tym zakresie odpowiednich uogólnień. Powstaje pytanie, czy słusznie? Prowadzenie działalności prawodawczej było bowiem w gruncie rzeczy działalnością podstawową, zasadniczym *clou* polityki prowadzonej w Rzeczypospolitej w tym okresie, co wyznaczało zasady działania w przyszłości.

Zajmując się działalnością prawodawczą w czasach króla Stefana, Karabowicz, spostrzegała, a jednocześnie jakby zbyt nieśmiało eksponowała okoliczność, że inaczej, jak przez stanowienie prawa, czy w ogóle działalność w zakresie prawa, nie można było rządzić w Rzeczypospolitej. Stanowienie prawa było podstawą działalności państwa, gdyż ówczesna Rzeczpospolita, oparta na normach konstytucyjnych, inaczej niż przez prawo i w oparciu o prawo, nie mogła już funkcjonować. A pamiętajmy, że król również pozostawał prawodawcą. Ograniczona wprowadzie została, gdyż określona w ustroju prawnie, pozycja króla jako *rex solus*, ale jak sama Autorka pokazała, król sporo jednak nadal działał na polu ustawodawstwa. Wprowadzie w przeciwieństwie do ustawodawstwa sejmowego nie było ono tak ważne, ale nawet jeśli miało charakter w znacznym stopniu administracyjny, dla ich odbiorców miało istotne znaczenie, i rangi jego nie powinno się pomniejszać.

3. Dorobek prawny z okresu rządów króla Stefana Batorego

Druga natomiast część pracy Karabowicz oparta została na kompetencji prawnym. Autorka nie zajmowała się w tym przypadku systematyką prawa, chociaż w jakimś stopniu odniosła się do klasyfikacji aktów prawnych, jak też ich hierarchii w ramach

rodzajów powstającego prawa. Nie tworzyła również systematyki, rozumianej jako teoretyczne ujęcie systemu prawa, mimo że taka koncepcja mogłaby mieć w kwestii działalności prawodawczej pewne znaczenie, pokazując istnienie określonego porządku prawodawczego. Pewne rozważania w tym zakresie, na dość dużym stopniu ogólności, Autorka przedstawiła jednak we wprowadzeniu, mającym zarysować prawną tematykę pracy¹⁸.

O wiele bardziej istotne znaczenie, jak należy przyjąć, miało dla Autorki ukazanie roli aktów prawnych, będących rezultatem działalności prawodawczej stanowiącej składnik prowadzonej polityki, a zwłaszcza ich uporządkowanie, a nawet usystematyzowanie, przy czym, jeśli już tego dokonywała, to nie tyle pod względem formalnym, ale bardziej merytorycznym. Przedmiotem pracy stało się więc określenie rodzaju i charakteru powstających aktów prawnych, regulujących określone sfery działania i będących narzędziem w procesie rządzenia królestwem. Istotne było również określenie, czy akty prawne powstałe w zakresie prawodawstwa sejmowego bądź królewskiego mieściły się w obowiązującym porządku prawnym, czy też wyznaczały jego nowe granice?

W przypadku koncepcji mającej na celu merytoryczne omówienie ustawodawstwa zarówno sejmowego, jak też królewskiego w okresie panowania króla Stefana, będącego zasobem normatywnym, regulującym problemy wiążące się z panowaniem czy też mającym miejsce podczas jego przebiegu – takie rozwiązanie należy uznać za racjonalne. W pracy bowiem został położony zdecydowanie większy nacisk na omówienie i analizę prawa, stanowiącego porządek prawny, aniżeli na technikę legislacyjną, stosowaną w procesie tworzenia prawa. Gdyby Autorka zajęła się tym problemem od tej strony, mielibyśmy do czynienia bardziej z problemem technicznym, będącym przedmiotem refleksji, od czego zresztą Autorka całkowicie nie odbiegła. Pokazanie bowiem tego problemu było niezbędne dla określenia, w jaki sposób prawo było tworzone oraz jakie kwestie, czy też okoliczności miały wpływ na przebieg procedury legislacyjnej, co znajdowało swoje odzwierciedlenie w treści przyjmowanego prawa.

W działalności prawodawczej w okresie rządów króla Stefana mamy w zasadzie do czynienia, jak przyjęła Autorka, z podziałem prawa odpowiadającego materiom problemowym, którymi zajmował się sejm Rzeczypospolitej. Był to podział rzeczowy, zgodny z przedmiotowym określeniem spraw wchodzących w zakres zainteresowania

¹⁸ A. Karabowicz, op. cit., s. 17–36.

władzy w czasie panowania króla Stefana, kojarzonego z pozycji historii politycznej z królewską polityką, w której ważnym elementem były prowadzone przez króla wojny. Tymczasem panowanie króla Stefana i prowadzona w czasie jego rządów działalność prawodawcza pokazywały, że przedmiotem zainteresowania władzy, jak też sejmu było znacznie więcej spraw, wynikających z normalnych potrzeb rządu, które znalazły swoje odzwierciedlenie w regulacjach prawnych. W ten sposób ustawodawstwo, a zwłaszcza poznanie jego przedmiotowego charakteru, odkrywało wielostronny i zróżnicowany obraz rządów króla Stefana, stając się tym samym źródłem wiedzy o epoce.

Nie ulega wątpliwości, że Autorka nie przedstawiła rzeczowego podziału prawa, które powstało w czasach rządów króla Stefana w sposób przypadkowy. Mamy więc ustawodawstwo dotyczące króla (1 art), wyznań i oświaty (2 pkt), urzędów centralnych i lokalnych (3 pkt), spraw skarbowych (4 pkt), wymiaru sprawiedliwości (5 pkt), prowadzenia wojny (6 pkt), prowincji i terytoriów lennych Rzeczypospolitej (7 pkt), wsi i miast (8 pkt)¹⁹. Nie jest to z pewnością podział aktów prawnych, będących rezultatem działalności prawodawczej, który byłby w pełni wyczerpujący, a tym bardziej zgodny z ówczesnie obowiązującymi zasadami ustrojowymi, chociaż w wielu punktach był on zdecydowanie do nich podobny. Można byłoby ponadto dyskutować czy zabieg, którego dokonała Autorka, poza pokazaniem rodzajów aktów prawnych, odnoszących się wyraźnie do określonych sfer istnienia i działania Rzeczypospolitej, jak również dokonanie ich zestawienia, byłby zabiegiem odpowiednim, a zwłaszcza wyczerpująco przeprowadzonym, wnoszącym jednocześnie coś więcej do wiedzy, którą już mamy o tym porządku? Równie dobrze powstały dorobek prawodawczy można byłoby przecież odtworzyć na podstawie zbiorów aktów prawnych, zaś dokonanie przez Autorkę podziałów ustawodawstwa byłoby jedynie działaniem przykładowym, pozostawiającym część ustawodawstwa mniej ważnego czy też bardziej szczegółowego poza sferą rozważań? Nie do końca jednak taki punkt widzenia byłby prawdziwy, albowiem praca wnosi jednak znacznie szersze ujęcie i rozumienie powstającego wówczas prawa.

Powstaje kolejne pytanie, czy zestawienie poszczególnych aktów, pogrupowanych w odpowiednie części, było zestawieniem przepisów, co w niektórych zbiorach praw się zdarzało i było charakterystyczne, przykładowo, w dziele Jakuba

¹⁹ A. Karabowicz, op.cit., s. 299 n.

Przyłuskiego, *Leges seu statuta ac privilegia Regni Poloniae omnia* (1551)²⁰, o czym wiedzieli ówcześni statyscy polityczni, co miało wpływ na ukształtowanie artykułów henrykowskich (1573)?²¹ Można bowiem dojść do wniosku, że podział dokonany przez Autorkę był w jakimś stopniu odzwierciedleniem porządku istniejącego w ułożeniu i treści artykułów henrykowskich. Ta konstatacja może być zaskakująca, albowiem nie znajdujemy w tej sprawie wyraźnych odniesień w jej książce, chociaż do artykułów henrykowskich odwoływała się często, gdyż były one istotną podstawą prawnoustrojową funkcjonowania Rzeczypospolitej, czego Karabowicz nie mogła w pracy tego rodzaju nie dostrzec.

W tym kontekście powstaje inne pytanie, czy podział aktów prawnych, na co Autorka sama się powołuje, był istotnie odzwierciedleniem koncepcji podziału dokonany według porządku zawartego w zbiorze Jana Januszowskiego, *Statuta, prawa y constitucye koronne łacińskie i polskie* (1600), powstałego jednak już w okresie, gdy artykuły henrykowskie zostały nie tylko przyjęte do zasobu prawa obowiązującego, ale funkcjonowały w świadomości społecznej?²² Należy bowiem pamiętać, że propozycje podziału prawa, według koncepcji Januszowskiego, a więc powstałe w późniejszym zdecydowanie okresie, nawet jeśli Autorce pasowały, pochodziły jednak z okresu będącego pod wpływem wcześniejszych propozycji Przyłuskiego i można byłoby je określić jako ujęcie jedynie porządkowe i pomocnicze.

Tymczasem panowanie króla Stefana, co należałoby zauważyć, było zdecydowanie bliższe momentowi przyjęcia artykułów henrykowskich, mających swojego własnego ducha praw, by użyć tego monteskiuszowskiego określenia, którego istoty nie należy lekceważyć²³. Natomiast zbiór Januszowskiego wydany został w 1600 roku, a więc w okresie, gdy od panowania króla Stefana upłynęło już kilka lat, podczas rządów króla Zygmunta III, za którego stosunki nie tylko polityczne, ale również prawne, były przecież już zupełnie inne. Można więc przyjąć, że wyczuwając kwestie ważności poszczególnych postanowień artykułów odnoszących się do konstrukcji prawnoustrojowej i charakteru

²⁰ K. Grzybowski, *Systematyka prawa*, s. 191, 203.

²¹ D. Makitła, *O doktrynalnych źródłach konstytucjonalizmu w XVI-wiecznej Polsce*, [w:] *Retoryka, polityka, religia w Pierwszej Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia*, red. Ł. Cybulski, K. Koehler, Warszawa 2019, s. 39–40.

²² D. Makitła, op. cit., s. 39–51.

²³ J.P. Higgins, *The Spirit of Laws in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 1573–1791: Continuity, Change, and Conservative Jurisprudence* (niepublikowana jeszcze praca doktorska).

Rzeczypospolitej jako państwa, rozwiązanie dotyczące rzeczowego podziału aktów prawnych zgodnie z porządkiem istniejącym w artykułach znalazło jednak odbicie w koncepcji jej pracy.

4. Ocena działalności prawodawczej prowadzonej podczas panowania króla Stefana Batorego

Mając tak zarysowany problem, należy się zastanowić, co wnosi, albo co mogła wnieść do naszej wiedzy o działalności prawodawczej w czasach XVI w. w Rzeczypospolitej książka Anny Karabowicz? Przede wszystkim dowiadujemy się z niej, jakie ustawodawstwo powstało w czasach panowania króla Stefana Wielkiego w latach 1576–1586, kiedy w trakcie Wielkiego Bezkrolewia (1572–1576) doszło do określenia prawnie ustroju Rzeczypospolitej. Nie chodzi bowiem tutaj tylko o przegląd tego ustawodawstwa, którego możemy przecież dokonać przynajmniej w jakiejś części, o czym zostało już wspomniane, na podstawie zbiorów praw²⁴.

Przede wszystkim jednak otrzymujemy omówienie, i to w postaci analizy, całości dostępnego, a istotnego z punktu widzenia założeń pracy dorobku normatywnego, który wówczas powstał, poznając jednocześnie uwarunkowania, związane z jego powstaniem, dotyczące także podmiotów prawodawczych. Wypada ponadto podkreślić, że rzecz idzie przy tym nie tylko i wyłącznie o rodzaj aktów prawnych, co zostało przez Autorkę podkreślone, powstających w trakcie działalności prawodawczej. Ta bowiem zawsze polega na wykonywaniu pewnej funkcji państwowej, ale zarazem jest instrumentem, którym władza się posługuje, zaś powstające prawo stanowi z reguły odzwierciedlenie problemów, istniejących w państwie, których rozwiązanie miało następować właśnie w drodze tworzenia prawa.

W takiej sytuacji pokazanie działalności prawodawczej, a w szczególności tego wszystkiego, czemu ona służyła oraz w jaki sposób, a zwłaszcza w jakich okolicznościach i warunkach, nie mówiąc już o jej treści, jak była ona w Rzeczypospolitej realizowana, staje się sposobem na poznanie rzeczywistości. W takim ujęciu wiedza o działalności

²⁴ *Volumina legum*, wyd. J. Ohryzko, t. 1–8, Petersburg 1859; *Volumina Constitutionum*, t. 2. 1550–1609, vol. 1. 1550–1585, do druku przygotowali S. Grodziski, I. Dwornicka i W. Uruszczyk, Warszawa 2005.

prawodawczej pokazuje, że jej znaczenie przerastało w Rzeczypospolitej w okresie rządów króla Stefana jej funkcjonalną rolę, która z reguły była jej przypisywana, co widoczne było w badaniach nad dziejami Rzeczypospolitej.

W badaniach nad działalnością prawodawczą, co książka Karabowicz dobrze pokazuje, idzie jednak również nie tylko o działania czysto legislacyjne, mechanizm czy technikę tworzenia prawa, chociaż problemy te, a także sposób i warunki, w jakich było ono tworzone, miały również istotne znaczenie. Kwestie te były ważne o tyle, że ich odtworzenie pokazuje z reguły, z jakim państwem mamy do czynienia, a także ujawniają nam, jakie obowiązywały w nim, w konkretnym momencie ich wystąpienia, stosunki polityczne i prawne. Jest to istotne zwłaszcza wówczas, jeśli uświadomimy sobie, że w tym określonym przypadku, w którym dochodziło do tworzenia prawa, mamy do czynienia z całością działalności prawodawczej, podejmowanej w wyrażnie określonym czasie, wyznaczonym okresem panowania monarchy, a ponadto stanowiącym pewną zamkniętą, nacechowaną mimo wszystko jego osobowością całość.

Kwestii tej nie można całkowicie pomijać. W strukturach bowiem władzy, a także procedur istniejących w procesie tworzenia prawa (nawet jeśli zarzucić można byłoby im brak istnienia formalnego regulaminu postępowania organu uprawnionego do tworzenia prawa²⁵), osoba władcy i jego osobowość miała w tamtym okresie jednak istotne znaczenie w kształtowaniu prawa, w wyznaczaniu w pewnym stopniu pola i zakresu merytorycznego przyjmowanego prawa, nadawaniu mu określonego kształtu, sposobu jego procedowania, oraz ukazania wpływu na jego przeprowadzenie. To jeden z wniosków płynących z pracy Karabowicz.

W takich warunkach kwestia prowadzenia działalności prawodawczej, tworzenia prawa, jak też jego stosowania, nabierała szczególnego znaczenia zwłaszcza w takim układzie ustrojowym, jaki istniał w Rzeczypospolitej. Miało ono charakter konstytucyjny, albowiem oparte było na aktach prawnych, mających określoną pozycję w porządku prawnym, co Autorka jednoznacznie stwierdza, że przeprowadzane było

²⁵ J. Dzięgielewski, *Kryzys staropolskiego parlamentaryzmu a regulacje proceduralne* [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Seredyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i w czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. J. Dorobisz, W. Kaczorowski, Opole 2004, s. 73–78.

według określonych reguł. Właściwy porządek prawny stanowił zasadniczą podstawę do podejmowanych działań politycznych, stanowiąc niezbędny instrument władzy oraz osiągania celów politycznych. Był to więc okres, w którym miała miejsce nie tyle instrumentalizacja prawa, którym posługiwano się bezwzględnie dla osiągania celów politycznych, co nieraz następowało w stosunkach władzy, ale przede wszystkim dochodziło do posługiwania się prawem w ramach określonych reguł postępowania, które przyjęte zostały w porządku ustrojowym, a ten był już właściwy dla państwa konstytucyjnego.

Okres panowania króla Stefana i prowadzonej w czasie jego rządów działalności prawodawczej, a nie tylko ustawodawczej, o czym należy pamiętać, gdyż jest to pojęcie określające węższy zakres działania, można potraktować jako okres utrwalenia się systemu organów tworzących prawo, w którym istniały zależności między poszczególnymi jego organami, wynikające z posiadanych przez nie kompetencji. Można przyjąć, że system ten był już w pełni prawnie ustalony, chociaż na tle jego funkcjonowania dochodziło do pewnych odstępstw, wynikających z interpretacji przepisów, co prowadziło do rozwiązań nie do końca jasnych czy też wątpliwych, jak chociażby znany przypadek odwoływania się króla Stefana do sejmików obok, czy zamiast do sejmu²⁶.

Takie kwestie pojawiają się bowiem z reguły w okresach utrwalania się porządku prawnego, jak też kształtowania się odpowiedniej, czy też właściwej praktyki ich stosowania, co z reguły odbija się na jakości i praworządności działania²⁷.

Tak więc na tle problemu działalności prawodawczej ujawnił się problem sposobu funkcjonowania Rzeczypospolitej jako państwa konstytucyjnego. Pozycja organów uczestniczących w procesie tworzenia prawa wynikała z zasad prawnych, określających ich miejsce w systemie politycznym, określonym normami prawa²⁸, a tworzenie prawa odbywało się na podstawie tych samych zasad. Pod tym względem Rzeczpospolita wyróżniała się w sposób szczególny, a jedynie stosunki panujące w Anglii mogły być podobne.

²⁶ E. Dubas-Urwanowicz, op.cit., s. 31–39.

²⁷ D. Makitta, *Rzeczpospolita praworządna. Z zasad funkcjonowania prawa konstytucyjnego dawnej Polski w XVI–XVII w.*, [w:] *Między Barokiem a Oświeceniem. Prawo i bezprawie*, red. S. Achremczyk, J. Kietbik, Olsztyn 2018, s. 7–22.

²⁸ D. Makitta, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Zakres wprowadzanych*, s. 155–168.

5. Podsumowanie

Mimo starcia i sporów, które mogły występować w trakcie wykonywania swoich uprawnień, których dzieje Rzeczypospolitej w tym okresie dostarczyły niemało przykładów, widać było jednak wyraźnie funkcjonowanie pewnego prawnie określonego systemu. Kierowano się w nim normą i podziałami wynikającymi z prawa, w którym proces jego tworzenia był ściśle określony. Wprawdzie można byłoby przyjąć, że cały czas proces ten podlegał ciągle jeszcze pewnego rodzaju ewolucji, gdyż w jego trakcie próbowano różnych rozwiązań, niemniej, jak książka Karabowicz wykazuje, toczył się on według pewnych ustalonych reguł, określonych prawem ustrojowym.

Tym samym można przyjąć, że takie podejście stwarzało powód do bardziej ogólnych refleksji nad prawem, jego tworzeniem, ale zarazem w ogóle nad porządkiem prawnym Rzeczypospolitej. Zdecydowanie bardziej jednak istotne było, co praca Karabowicz wyraźnie pokazuje, że problem braku prac dotyczących działalności prawodawczej, a więc z zakresu tworzenia prawa, odbija się na wiedzy dotyczącej istnienia i działania państwa. Tymczasem ze względu na potrzeby związane z poznaniem zasad funkcjonowania państwa, działalność prawodawcza powinna być uznawana za problem istotny. Państwo bez prawa – jak wiadomo – nie jest w stanie funkcjonować, zaś właściwa w tej kwestii refleksja, dotycząca jego powstawania, powinna uzasadniać potrzebę zajmowania się tymi sprawami.

Bibliografia

Archiwalia i źródła drukowane

Articuli conventus Electionis Generalis Regni, Archiwum Główne Akt Dawnych, *Acta terrestria et castriensia Varsaviensia*, t. 87.

Volumina Constitutionum, t. 2. 1550–1609, vol. 1. 1550–1585. Do druku przygotowali Stanisław Grodziski, Irena Dwornicka i Wacław Uruszczak, Warszawa 2005.

Volumina legum, wyd. Jozofat Ohryzko, t. 2, Petersburg 1859.

Opracowania

Baranowska-Kreń Jolanta, *O Zbiorze Praw i postulatach reformy prawa Antoniego Trębickiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1977, t. 29.

- Bardach Juliusz, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ reprezentacyjny*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1983, t. 35, z. 1.
- Czapliński Władysław, *Sejm w latach 1587–1696*, [w:] *Historia sejmu polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. Jerzy Michalski, Warszawa 1984.
- Dubas-Urwanowicz Ewa, *Król i szlachta na sejmach batoriańskich. Konflikty i kompromisy*, [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. Anna Sucheni-Grabowska, Maria Żaryn, Warszawa 1994.
- Dubas-Urwanowicz Ewa, *Koronne zjazdy szlacheckie w dwóch pierwszych bezkrólewicach po śmierci Zygmunta Augusta*, Białystok 1998.
- Dubas-Urwanowicz Ewa, *O nowy kształt Rzeczypospolitej. Kryzys polityczny w państwie w latach 1576–1686*, Warszawa 2013.
- Dzięgielewski Jan, *Izba poselska w systemie władzy Rzeczypospolitej w czasach Władysława IV*, Warszawa 1992.
- Dzięgielewski Jan, *Kryzys staropolskiego parlamentaryzmu a regulacje proceduralne*, [w:] *Studia historyczno-prawne. Prace dedykowane Profesorowi Janowi Seredyce w siedemdziesiątą piątą rocznicę urodzin i w czterdziestopięciolecie pracy naukowej*, red. Janusz Dorobisz, Włodzimierz Kaczorowski, Opole 2004.
- Dzięgielewski Jan, *Sejmy elekcyjne. Elektorzy. Elekcje 1573–1674*, Pułtusk 2003.
- Filipczak-Kocur Anna, *Niektóre zagadnienia procedury sejmowej za Zygmunta III*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1977–1978, Wydział 1 Nauk Historyczno-Społecznych, Seria A, nr 15.
- Grajewski Henryk, *Prawo zwyczajowe w ‘Leges seu statuta ac privilegia Regni poloniae omnia’ Jakuba Przyłuskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1967, seria I: *Nauki Humanistyczno-Społeczne*, z. 52.
- Grodzki Stanisław, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako najwyższy organ ustawodawczy. Konstytucje sejmowe – pojęcie i próba systematyki*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1983, t. 35, z. 1.
- Grzybowski Konstanty, *Systematyka prawa w Polsce Odrodzenia, jej rola i podłoże klasowe*, *Odrodzenie w Polsce*, t. 2, cz. 2: *Historia nauki*, Warszawa 1956.
- Grzybowski Konstanty, *Teoria reprezentacji w Polsce epoki Odrodzenia*, Warszawa 1959.
- Higgins J. Patrick, *The Spirit of Laws in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 1573–1791: Continuity, Change, and Conservative Jurisprudence* (niepublikowana praca doktorska).
- Janiszewska-Mincer Barbara, *Dyskusja o procedurze sejmowej w latach 1596–1597*, „Sprawozdania Opolskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1965, Wydział 1 Nauki Historyczno-Społeczne, Serial A, nr 3.
- Kaczorowski Włodzimierz, *Udział króla w stanowieniu prawa na sejmach Rzeczypospolitej od końca XV w. do pierwszej połowy XVII w. (W 500. rocznicę uchwalenia konstytucji Nihil novi)*, [w:] *Historia prawa w służbie sprawiedliwości. Materiały z I Opolskiego Colloquium Prawno-Historycznego*, red. Piotr Sadowski, Andrzej Szymański, Opole 2006.

- Karabowicz Anna, *Prawodawstwo sejmowe i królewskie za panowania Stefana Batorego (1576–1586)*, Warszawa 2022.
- Kołodziej Robert, „Ostatni wolności naszej klejnot”. *Sejm Rzeczypospolitej za panowania Jana III Sobieskiego*, Poznań 2014.
- Kriegseisen Wojciech, *Sejm Rzeczypospolitej szlacheckiej (do 1763 roku). Geneza i kryzys władzy ustawodawczej*, Warszawa 1995.
- Lewandowska-Malec Izabela, *Sejm walny koronny Rzeczypospolitej i jego dorobek ustawodawczy. 1587–1632*, Kraków 2009.
- Makiła Dariusz, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Geneza – obowiązywanie – stosowanie. Studium historyczno-prawne*, Warszawa 2012.
- Makiła Dariusz, *Artykuły henrykowskie (1573–1576). Zakres wprowadzanych zmian w ustroju Rzeczypospolitej oraz ich ocena*, [w:] *Rok 1573. Dokonania przodków sprzed 440 lat*, red. Jan Dzięgielewski, Krzysztof Koehler, Dorota Muszytowska, Warszawa 2014.
- Makiła Dariusz, *O doktrynalnych źródłach konstytucjonalizmu w XVI-wiecznej Polsce*, [w:] *Retoryka, polityka, religia w Pierwszej Rzeczypospolitej. Wybrane zagadnienia*, red. Łukasz Cybulski, Krzysztof Koehler, Warszawa 2019.
- Makiła Dariusz, *Przepisy kompetencyjne w Leges seu Statuta ac Privilegia Regni Polonia Jakuba Przyłuskiego (1551)*, [w:] *Człowiek – Prawo – Państwo. Księga Jubileuszowa dedykowana Stanisławowi Leszkowi Stadniczeńko*, Warszawa 2017.
- Makiła Dariusz, *Rzeczpospolita praworządna. Z zasad funkcjonowania prawa konstytucyjnego dawnej Polski w XVI–XVII w.*, [w:] *Między Barokiem a Oświeceniem. Prawo i bezprawie*, red. Stanisław Achremczyk, Jerzy Kiełbik, Olsztyn 2018.
- Malinowska Irena, *Mikołaj Żalaszowski. Polski prawnik XVII stulecia na tle ówczesnej nauki prawa*, Kraków 1960.
- Nadolski Bronisław, *Naprawa Rzeczypospolitej Jakuba Przyłuskiego z 1553 r.*, [w:] *Andrzej Frycz Modrzewski i problemy kultury polskiego Odrodzenia*, red. Tadeusz Bieńkowski, Wrocław 1974.
- Olszewski Henryk, *Funkcjonowanie sejmu dawnej Rzeczypospolitej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1983, t. 35, z. 1.
- Olszewski Henryk, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej jako podmiot władzy i centrum kultury prawnej*, [w:] *W pięćsetlecie konstytucji Nihil Novi. Z dziejów stanowienia prawa w Polsce*, red. A. Ajnenkiel, Warszawa 2006.
- Olszewski Henryk, *Sejm Rzeczypospolitej epoki oligarchii 1652–1763. Prawo, praktyka, teoria, programy*, Poznań 1966.
- Olszewski Henryk, *Sejm Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, [w:] *Spółeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja [1493–1993]*, red. Juliusz Bardach, współpr. Wanda Sudnik, Warszawa 1995.
- Opaliński Edward, *Sejm Srebrnego Wieku 1587–1652. Między głosowaniem większościowym a liberum veto*, Warszawa 2001.

- Salmonowicz Stanisław, Grodziski Stefan, *Uwagi o królewskim ustawodawstwie*, [w:] *Parlamentaryzm i prawodawstwo przez wieki. Prace dedykowane Prof. Stanisławowi Płazie w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Jerzy Malec, Wacław Uruszczak, Kraków 1999.
- Sucheni-Grabowska Anna, *Sejm w latach 1540–1587*, [w:] *Historia sejmku polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. Jerzy Michalski, Warszawa 1984.
- Taubenschlag Rafał, *Jakób Przyłuski. Polski romanista XVI w.*, Kraków 1918.
- Ulanowski Bolestaw, *Jakub Przyłuski i jego statut*, „Reformacja w Polsce” 1922, t. 2.
- Uruszczak Wacław, *Statut Jana Łaskiego z 1506 roku. 500 lat tradycji państwa prawa w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, t. 59, z. 2.
- Uruszczak Wacław, *Communi incliti Poloniae Regni privilegium constitutionum et indultum. O tytule i mocy prawnej Statutu Jana Łaskiego z 1506 r.*, [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaka*, red. Jan Halberda, Michał Hosowicz, Anna Karabowicz, Kraków 2006.
- Uruszczak Wacław, *Korektura praw z 1532 roku*, t. 1–2, Kraków 1990–1991.
- Uruszczak Wacław, *Próba kodyfikacji prawa polskiego w pierwszej połowie XVI wieku. Korektura praw z 1532 r.*, Warszawa 1979.
- Uruszczak Wacław, *Sejm w latach 1506–1540*, [w:] *Historia sejmku polskiego*, t. 1: *Do schyłku szlacheckiej Rzeczypospolitej*, red. Jerzy Michalski, Warszawa 1984.
- Uruszczak Wacław, *Sejm walny koronny w latach 1506–1540*, Warszawa 1981.
- Uruszczak Wacław, *Sejm walny w epoce Złotego Wieku [1493–1569]*, [w:] *Społeczeństwo obywatelskie i jego reprezentacja [1493–1993]*, red. Juliusz Bardach, współpr. Wanda Sudnik, Warszawa 1995.
- Uruszczak Wacław, *Statut Jana Łaskiego z 1506 roku. 500 lat tradycji państwa prawa w Polsce*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, t. 59.
- Zdrójkowski Zbigniew, *Korektura pruska-jej powstanie, dzieje oraz jej rola w historii polskiej jurysdykcji i myśli prawniczej (1598–1830)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1961, t. 13, z. 2.

► STRESZCZENIE

**O prawodawstwie w dawnej Rzeczypospolitej jako przedmiocie badań.
W związku z książką Anny Karabowicz *Prawodawstwo sejmowe i królewskie za panowania Stefana Batorego (1576–1586)*, Warszawa 2022**

W niniejszym artykule recenzyjnym omówiona została książka Anny Karabowicz poświęcona prawodawstwu sejmowemu i królewskiemu za panowania króla Stefana Batorego (1576–1586). Działalność prawodawcza w Rzeczypospolitej jako przedmiot badań jest zupełnie nietknięta. Tymczasem tworzenie prawa i kształtowanie porządku prawnego państwa było ważną sferą działalności o zasadniczym dla jej istnienia znaczeniu, zwłaszcza w Rzeczypospolitej, będącej konstrukcją prawną, której funkcjonowanie było

oparte na prawie. Autorka przedstawia procesy prawodawcze, które miały miejsce w czasie trudnego, nie wolnego od konfliktów, ale realizowanego jednak zgodnie z porządkiem konstytucyjnym, panowania króla Stefana Batorego, z dwóch perspektyw.

W pierwszym ujęciu działalność prawodawcza pokazana została od strony podmiotowej, czyli udziału w nich głównych organów uprawnionych do tworzenia prawa. Dotyczyło to przede wszystkim sejmu, ale również króla, włączonego w te działania jako składnik sejmu, ale jednocześnie odgrywającego samodzielną rolę w określonym zakresie w procesach prawodawczych. Działalność prawodawcza następowała w takiej sytuacji w różnych układach prawnoustrojowych i uzależniona była od aktualnych potrzeb politycznych. W drugim ujęciu przedstawiony został zarówno dorobek prawodawczy sejmu, będącego najwyższym organem suwerennej władzy, uprawnionym do stanowienia prawa, jak też dorobek prawodawstwa królewskiego, które w prawnie ustalonym zakresie było przez niego realizowane. Autorka przeanalizowała akty prawne, które powstały w okresie panowania króla Stefana, starając się określić podział przedmiotowy powstałego wówczas prawodawstwa pod względem rodzajowym, treściowym, a także funkcjonalnym, nadając mu określoną, rodzajową systematyzację.

► SUMMARY

On Legislation in the Former Polish-Lithuanian Commonwealth as a Subject of Research. In Connection with the Book by Anna Karabowicz *Parliamentary and Royal Legislation During the Reign of Stefan Batory (1576–1586)*, Warsaw 2022

This review article discusses Anna Karabowicz's book devoted to parliamentary and royal legislation during the reign of King Stefan Batory (1576–1586). Legislative activity in the Polish-Lithuanian Commonwealth as a subject of research has not been discussed. Meanwhile, creating law and shaping the legal order of the state was an important sphere of activity of fundamental importance for its existence, especially in the Polish-Lithuanian Commonwealth, which was a legal structure the functioning of which was based on law. The author presents the legislative processes that took place during the difficult reign of King Stefan Batory, not free from conflicts but carried out in accordance with the constitutional order, from two perspectives.

In the first approach, legislative activity is shown from the subjective side, i.e. the participation of the main bodies authorized to create law. This concerned primarily the Sejm, but also the king, who was included in these activities as an element of the Sejm, but at the same time playing an independent role to a certain extent in the legislative processes. In such a situation, legislative activity took place in various legal

systems and depended on current political needs. The second approach presents both the legislative achievements of the Sejm, which is the highest body of sovereign power authorized to legislate, as well as the achievements of royal legislation, which was implemented by it within the legally established scope. The author analyzed the legal acts that were created during the reign of King Stefan, trying to determine the subject division of the legislation created at that time in terms of genre, content and functionality, giving it a specific, generic systematization.